

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

© 2016 ХАУСТОВА В. Є., ОЛІЙНИК А. Д.

УДК 338.23

Хаустова В. Є., Олійник А. Д. Державне регулювання реструктуризації вугільної промисловості: теоретичні та практичні аспекти

У статті розглянуто досвід та особливості реструктуризації промисловості в європейських країнах та в Україні на прикладі вугільної галузі. Узгалянено основні етапи реструктуризації вугільної промисловості України, починаючи з 1996 р. Обґрунтовано базові моделі державного регулювання реструктуризації промисловості – інституціональну та індикативну. Визначено умови ефективної реалізації інституціональної моделі та запропоновано принципову схему реалізації індикативної моделі державного регулювання реструктуризації промисловості в сучасних умовах.

Ключові слова: промисловість, вугільна галузь, реструктуризація, державне регулювання, моделі, схема реалізації.

Рис.: 5. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 23.

Хаустова Вікторія Євгенівна – доктор економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу інноваційного розвитку та конкурентоспроможності, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пер. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)
E-mail: v.khaust@gmail.com

Олійник Алла Дмитрівна – науковий співробітник відділу економічних проблем машинобудування, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пер. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: oprre@mail.ru

УДК 338.23

UDC 338.23

Хаустова В. Е., Олейник А. Д. Государственное регулирование реструктуризации угольной промышленности: теоретические и практические аспекты

В статье рассмотрен опыт и особенности реструктуризации промышленности в европейских странах и в Украине на примере угольной отрасли. Обобщены основные этапы реструктуризации угольной промышленности Украины, начиная с 1996 г. Обоснованы базовые модели государственного регулирования реструктуризации промышленности – институциональная и индикативная. Определены условия эффективной реализации институциональной модели и предложена принципиальная схема реализации индикативной модели государственного регулирования реструктуризации промышленности в современных условиях.

Ключевые слова: промышленность, угольная отрасль, реструктуризация, государственное регулирование, модели, схема реализации.

Рис.: 5. **Табл.:** 3. **Библ.:** 23.

Хаустова Виктория Евгеньевна – доктор экономических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела инновационного развития и конкурентоспособности, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1а, 2 эт., Харьков, 61166, Украина)

E-mail: v.khaust@gmail.com

Олейник Алла Дмитриевна – научный сотрудник отдела экономических проблем машиностроения, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1а, 2 эт., Харьков, 61166, Украина)

E-mail: oprre@mail.ru

Khaustova V. Ye., Oliinyk A. D. The State Regulation of Restructuring the Coal Industry: Theoretical and Practical Aspects

The article considers the experience and features of industrial restructuring in the European countries and in Ukraine on the example of the coal industry branch. The main stages of restructuring of the coal industry of Ukraine since 1996 have been generalized. The basic models of the State regulation of industrial restructuring have been substantiated – the institutional and the indicative ones. Conditions for the efficient implementation of the institutional model have been determined and a basic scheme of implementation of the indicative model of the State regulation of industrial restructuring in the current conditions has been proposed.

Keywords: industry, coal industry branch, restructuring, the State regulation, models, scheme of implementation.

Fig.: 5. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 23.

Khaustova Victoria Ye. – D. Sc. (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow of the Department of innovation development and competitiveness, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: v.khaust@gmail.com

Oliinyk Alla D. – Research Associate of the Department of Economic Problems of Mechanical Engineering, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: oprre@mail.ru

Необхідною умовою стійкого динамічного зростання економіки країни є сталий розвиток її промислового сектору. У цьому контексті в світлі суттєвих трансформацій, що відбуваються у світі та пов'язані з поширенням процесів глобалізації, посиленням конкуренції, бурхливим розвитком технологій та актуалізацією переходу до інноваційних методів розвитку, набувають все більшого значення проблеми реструктуризації промисловості з урахуванням існуючих світових викликів.

Для успішної реалізації реструктуризації промислового сектора країни необхідні адекватні механізми

державного регулювання зазначеного процесу, які мають враховувати зміни пріоритетів розвитку та завдань, що стоять перед державними структурами у сфері управління економікою, усунення бар'єрів на шляху руху товарів, послуг, капіталів та інформації, що викликані розвитком світових глобалізаційних процесів і збільшенням впливу міжнародних інститутів на розвиток національних економік.

Проблеми реструктуризації промисловості та її окремих галузей, внаслідок їх складності, важливості та впливу на розвиток національної економіки є достатньо широко досліджуваними в роботах вітчизняних і зарубіжних науковців. Серед них необхідно відзначити праці

таких українських вчених: О. М. Алімова, О. І. Амоші, Я. Г. Берсуцького, В. М. Гейця, М. І. Іванова, М. О. Кизима, Ю. Г. Лисенка, В. Ф. Ситника, В. М. Тимохіна, М. Г. Чумаченка та ін. Серед робіт зарубіжних вчених варто відзначити праці: А. Абалкіна, С. Бодрунова, С. Вікулова, С. Львова, Г. Стенлі, Г. Горностаєва, Г. Клейнера, В. Ковальова, Б. Кузика, В. Терьохіна, В. Юдіна та ін.

Проте, необхідно відзначити, що досить багато питань реструктуризації промисловості країни та її окремих галузей залишається предметом дискусій науковців та потребують подальших досліджень. До них належать різні аспекти проблеми державного регулювання реструктуризації галузей промисловості, питання вибору напрямків та пріоритетів реструктуризації, розробки та впровадження дієвих механізмів здійснення реструктуризації промисловості та ін. Корисним у цьому контексті є досвід реструктуризації промисловості в європейських країнах, який дозволяє виділити особливості та підходи до її здійснення, а також напрямки вирішення соціально-економічних проблем реструктуризації.

Метою статті є узагальнення теоретичних і практичних аспектів реструктуризації вугільної промисловості в європейських країнах і Україні, виявлення проблем та визначення базових моделей державного регулювання реструктуризації промисловості в країні.

Реструктуризація промисловості в широкому сенсі може трактуватися як «тривалий процес здійснення організаційних, технічних і фінансових заходів з метою підвищення ефективності роботи галузі, розвитку її потенціалу, вдосконалення організаційної та фінансової структури...» [1].

На цей час практика здійснення реструктуризації промисловості в європейських країнах дозволяє виділити різні підходи до реалізації зазначеного процесу.

Класичним прикладом використання різних підходів до реструктуризації промисловості є італійська економічна модель промислових округів, які були створені шляхом концентрації середніх і малих фірм навколо великої провідної компанії, яка формує замовлення на продукцію малих підприємств і забезпечує їй вихід на зовнішній ринок. У Канаді й Франції реструктуризація промисловості також була спрямована на ефективне поєднання великого, середнього й малого бізнесу. У Південній Кореї – на створення промислових зон, в яких малі підприємства об'єдналися в потужні промислові комплекси. В Індії – на залучення у промисловість іноземних транснаціональних корпорацій (ТНК), створення своєрідних «центрів тяжіння» для національних підприємств малого бізнесу, що працюють із ТНК за субпідрядною системою. Як захист від поглинання ТНК ринків збуту продукції в Індії використовується міжрегіональне кооперування малого бізнесу.

Але реструктуризація промисловості відбувається не тільки у такий спосіб. У багатьох випадках вона пов'язана з ліквідацією нерентабельних, фінансово нестійких, а також екологічно небезпечних виробництв.

Серед європейських країн, в яких здійснювалася реструктуризація вугільної промисловості, такі країни, як Великобританія, Франція, Німеччина, Польща, Бель-

гія, Італія, Греція, Нідерланди, Іспанія та ін. У Бельгії, Ірландії, Нідерландах сутність реструктуризації полягала у припиненні видобутку вугілля у зв'язку зі складними гірничо-геологічними умовами, високою собівартістю вугілля, а також зі значною вичерпаністю покладів [2]. У Великобританії була здійснена масштабна реструктуризація вугільної промисловості, в результаті якої було ліквідовано понад 900 шахт з 958 діючих. У 1992 р. їх залишилось 50, а у 2007 р. – 34. У 2012 р. у Великобританії працювало 20 вугільних шахт із чисельністю працюючих понад 20 тис. робітників [3].

Закриття шахт супроводжувалося конфліктами між державними органами управління та профспілкою шахтарів, страйками, які найбільш відомі за часів прем'єрства М. Тетчер. Водночас закриття шахт супроводжувалося прийняттям програм розвитку шахтарських міст і регіонів, шахтарям виплачувалася грошова допомога. Було створене агентство регіонального розвитку з відновлення шахтних територій, а також залучено 1,5 млрд дол. США інвестицій у розвиток інфраструктури відновлюваних територій.

У Великобританії, Франції, Німеччині та Польщі реформа вугільної галузі тривала багато років [4, 5]. У Польщі на закриття шахт і на допомогу вивільненим шахтарям було витрачено мільярди євро. Закрито було збиткові шахти, а з рентабельних створено сім акціонерних холдингових компаній. Крім того, було встановлено ринкові ціни на вугілля. На реструктуризацію галузі було витрачено майже 90 млн євро [6, 7].

Вугільна галузь України також пройшла певний шлях реструктуризації. На перших етапах основна сутність реструктуризації полягала в створенні державних холдингових компаній, Національної акціонерної компанії. На подальших – у приватизації життєздатних підприємств галузі та закритті безнадійно збиткових шахт, зміні принципу державного фінансування галузі із субсидіювання собівартості видобутого вугілля на принцип спрямування коштів на перекваліфікацію звільнених працівників галузі з метою підвищення їх мобільності на ринку праці.

У реструктуризації вугільної промисловості України можна виділити дев'ять основних етапів (табл. 1).

Прийняття у 2005 р., а потім у 2008 р. Концепції розвитку і реформування вугільної галузі свідчить про те, що виконання головних завдань з розвитку вугільної промисловості вимагало конкретизації й оновлення у відповідності з поточною ситуацією, яка мала місце в галузі.

З метою зниження обсягів державного субсидіювання вугільної галузі в Концепції-2005 серед основних проблем було визначено запровадження торгівлі вугіллям на аукціонах з подальшим переходом до торгівлі на основі довгострокових договорів. Фінансування реалізації Концепції-2005 передбачалося на кожному з трьох визначених етапів з поступовим зменшенням обсягів державних інвестицій до 0,5 млрд грн на рік і збільшенням власних коштів підприємств і недержавних інвестицій до 1,5 млрд грн на рік. Цей намір був позитивним, але залишився нереалізованим.

Основні етапи реструктуризації вугільної промисловості України (1996–2015 рр.)

Етап реструктуризації	Сутність етапу реструктуризації	Термін виконання
Перший етап – початок здійснення організаційних змін	Створення 32 державних холдингових компаній (ДХК) у складі 253 вугледобувних і вуглепереробних шахт	1996 р.
Другий етап – початок реструктуризації	Закриття збиткових шахт. Підтримка стабільного обсягу видобутку вугілля	1997–1999 рр.
Третій етап – початок приватизації шахт	Прийняття програми «Українське вугілля» 19.09.2001 р. Приватизація шахти «Комсомолець Донбасу». Укрупнення вугільних підприємств шляхом створення 21 державного підприємства з 32 ДХК	2000–2003 рр.
Четвертий етап – зміна структури управління	Створення Національної акціонерної компанії (НАК) «Вугілля України». Ліквідація НАК «Вугілля України». Повернення вугільних підприємств до сфери управління Мінвуглепрому України	2004 р.
П'ятий етап – продовження приватизації вугледобувних підприємств (реалізація Концепції розвитку вугільної промисловості 2005 р.) [8]	Приватизація на конкурентних засадах привабливих для інвестування шахт (розрізів). Приватизація малопривабливих шахт (розрізів) на пільговій основі. Зниження обсягів субсидювання вугільної галузі шляхом запровадження торгівлі вугіллям на аукціонах	2005–2007 рр.
Шостий етап – продовження приватизації (реалізація Концепції реформування вугільної галузі 2008 р.) [9]	Залучення ефективного власника. Забезпечення прискореного розвитку вугільної промисловості. Покращення фінансово-економічного становища підприємств галузі. <i>Примітка:</i> у 2011 р. із 93 вугледобувних підприємств Донецької області 34 стали підприємствами недержавної форми власності. На стадії ліквідації знаходилося 52 вугледобувних підприємства	2008–2011 рр.
Сьомий етап – прийняття Програми економічних реформ на 2010–2014 рр.: продовження приватизації вугледобувних підприємств [10]	Подальша реструктуризація вугільної галузі шляхом приватизації життєздатних шахт та закриття збиткових. Відмова від субсидювання державою собівартості видобутого вугілля. Планування обсягів необхідних коштів на перекваліфікацію звільнених працівників галузі. Оновлення законодавчої бази. <i>Примітка:</i> прийняття Закону України «Про особливості оренди чи концесії об'єктів ПЕК, що перебувають у державній власності (08.07.2011 р.) і Закону України «Про особливості приватизації вугледобувних підприємств» (12.04.2012 р.).	2010–2014 рр.
Восьмий етап – затвердження «Енергетичної стратегії України на період до 2030 р.» (24.07.2013 р.) [11]	Створення умов для залучення інвестицій шляхом приватизації шахт і використання механізму державно-приватного партнерства. Удосконалення механізму державної підтримки галузі: – припинення субсидювання операційних витрат вугільних підприємств; – збільшення обсягу фінансування на працевлаштування та соціальну підтримку працівників; – виділення державних дотацій на технічне переоснащення шахт у межах підтримки безпеки праці; – корпоратизація державних вугільних підприємств і підвищення прозорості їх фінансової звітності	2013–2030 рр.
Дев'ятий етап – затвердження Концепції Державної цільової економічної програми реформування вугільної промисловості на 2015–2020 рр. [12]	Виконання комплексу заходів щодо реформування вугільної галузі: – оптимізація державної підтримки з метою проведення ефективної реструктуризації галузі (ліквідація безнадійно збиткових і консервація нерентабельних шахт); – забезпечення самоокупності видобутку вугілля; – скорочення до 2020 р. державної підтримки вугільних підприємств до мінімального обсягу; – спрямування державних коштів тільки на цілі водовідведення та захист навколишнього середовища	2015–2020 рр.

У Концепції-2008 (від 14 травня 2008 р.) акцент було зроблено на посиленні кризи у вугільній галузі (табл. 2).

Наведені в табл. 2 показники свідчать про стрімке зменшення кількості вугільних шахт (з 276 у 1991 р. до 160 у 2007 р.), а також обсягів видобутку вугілля (зі 193 млн т у 1991 р. до 95 млн т у 2007 р.). У 3,5 разу зменшився обсяг поставок вугілля на внутрішній ринок державними підприємствами (з 97 млн т у 1991 р. до 28 млн т у 2007 р.).

Підтвердженням посилення уваги до вугільної галузі стало також оновлення законодавчої бази у 2010–2014 рр. Зокрема, було прийнято два нормативно-правові документи, які закріплювали механізм зміни форм власності вугільних підприємств: Закон України «Про особливості оренди чи концесії об'єктів ПЕК, що перебувають у державній власності» від 8 липня 2011 р. [13], Закон України «Про особливості приватизації вуглевидобувних підприємств» від 12 квітня 2012 р. [14]. Ці Закони закріпили обов'язкове виконання

Таблиця 2

Основні показники стану вугільної галузі України

Показник	1991 р.	2007 р.	2007 р. до 1993 р., %
Кількість вугільних шахт, од.	276	160	58,0
Виробнича потужність шахт, млн т	193	95	49,2
Обсяги постачання вугілля на внутрішній ринок, млн т	97	28	28,9

Усе це суттєво погіршувало енергетичну безпеку України, тому в Концепції-2008 були визначені основні шляхи і способи вирішення цих проблем. Їх сутність полягала в покращенні фінансово-економічного стану вугільних підприємств і залученні ефективного власника.

майбутніми інвесторами вуглевидобувних підприємств країни умов Галузевої угоди і Колективного договору.

Вугілля на внутрішньому ринку України є необхідним. Преш за все, йдеться про забезпечення теплоелектростанцій необхідними обсягами палива (табл. 3).

Таблиця 3

Основні характеристики теплових електростанцій України щодо споживання палива [15–19]

Назва ТЕС	Час будівництва	Встановлена потужність, МВт	Кількість енергоблоків, од.	Проектне паливо	Частка використання природного газу, %	Стан турбін
ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго»						
Придніпровська	1959–1966	1765	8	Вугілля марки АШ	6,5	1 – реконструкція 2 – консервація
Криворізька	1965–1973	2820	10	Вугілля марки П	0,9	1 – реконструкція 2 – консервація
Запорізька	1972–1977	3600	7	Вугілля марки ГСШ	0,8	1 – реконструкція
ПАТ «Донбасенерго»						
Старобешівська	1961–1967	2334	13	Вугілля марок АШ, АТ	4,7	1 – реконструкція
Слов'янська	1971	880	1	Вугілля марок А, П	1,0	У роботі
ПАТ «ДТЕК Західенерго»						
Бурштинська	1965–1969	2300	12	Вугілля марки Г	2,3	1 – реконструкція
Добротвірська	1959–1964	600	5	Вугілля марки Г	0,7	Турбіна 4 «ВК-100-6» списана (напрацювання понад 320 тис. год.)
Ладизенська	1970–1971	1800	6	Вугілля марки ГСШ	0,7	У роботі всі
ПАТ «Центренерго»						
Трипільська	1969–1972	1800	6	Вугілля марки АШ	3,1	У роботі всі
Зміївська	1960–1969	2200	10	Вугілля марок АШ, П	4,2	У роботі всі
Вуглегірська	1972–1977	3600	7	Вугілля марки ГСШ	0,7	1 – консервація
ТОВ «ДТЕК Східенерго»						
Луганська	1952–1969	1360	7	Вугілля марки А	0,7	1 – консервація
Курахівська	1941–1952	1527	–	Газ, вугілля	–	У роботі всі
Зуївська	1982	1270	4	Вугілля	–	У роботі всі

Як бачимо, найпотужніші ТЕС в Україні – Запорізька та Вуглегірська (3600 МВт), Криворізька (2820 МВт), Бурштинська (2334 МВт) та Зміївська (2300 МВт), працюють на вугіллі. Частка використання природного газу у структурі палива на різних ТЕС незначна і складає від 0,7% до 6,5% (Придніпровська ТЕС). Паливо всі ТЕС України отримують від Державної теплоенергетичної компанії (ДТЕК). Підприємства ДТЕК працюють у сегментах видобутку і збагачення вугілля, генерації, дистрибуції та продажу електроенергії.

Склад ДТЕК – 31 шахта і 13 вуглезбагачувальних фабрик у Донецькій, Дніпропетровській та Луганській областях України, а також у Ростовській області Російської Федерації. У 2012 р. на українських шахтах ДТЕК було видобуто понад 39 млн тонн вугілля. Прогнозні запаси вугілля в Україні становлять більше 117 млрд т. Обсяг розвіданих запасів – 56 млрд т. Цих запасів достатньо не менш як на 400 років. Щорічний обсяг видобутку вугілля складав у 90-ті роки ХХ століття понад 90 млн т товарного вугілля. Україна має також значні запаси бурого вугілля, але попит на це вугілля незначний. В «Енергетичній стратегії України на період до 2030 р.» була підкреслена необхідність розглянути можливість реалізації пілотних проектів із використанням бурого вугілля для генерації тепло- та електроенергії в країні [11].

У травні 2011 р. у рамках комплексної модернізації Старобешівської ТЕС ПАТ «Донбасенерго» був введений до експлуатації енергоблок № 4, на якому вперше в Україні було використано технологію спалювання низькосортного вугілля в циркулюючому шарі без використання газу. Дана технологія створює технічні можливості для використання на ТЕС усіх марок вугілля та значно покращує показники енергетичної безпеки країни.

Певним кроком на шляху до систематизації державних дій у напрямі розвитку вугільної галузі була Програма економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [10]. У цій Програмі одним із стратегічних завдань визначено подальшу реформу вугільної галузі з метою створення ефективної, беззбиткової вугільної галузі для забезпечення економіки сировиною за конкурентними на світовому ринку цінами.

Сутність подальшого процесу реструктуризації вугільної галузі, яка була визначена в Програмі економічних реформ на 2010–2014 рр., представлена на рис. 1.

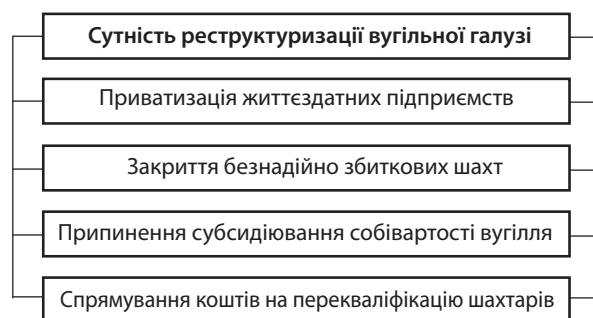

Рис. 1. Сутність реструктуризації вугільної галузі за [10]

У затвердженій Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. «Енергетичній стратегії України на період до 2030 року» [11] основною умовою на шляху підвищення ефективності підприємств вугільної галузі було визначено створення умов для залучення інвестицій шляхом приватизації шахт і використання механізму державно-приватного партнерства.

З метою залучення необхідних інвестицій у вугільну галузь процес приватизації та передачі вугледобувних підприємств у концесію або оренду передбачалося зробити максимально прозорим з повним розкриттям такої інформації (рис. 2).

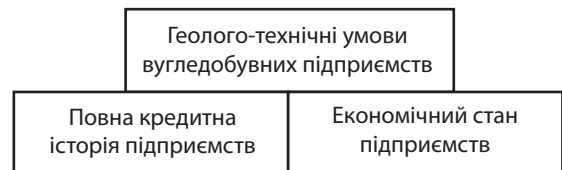

Рис. 2. Основні індикатори стану вугледобувної галузі

Проблема реструктуризації вугільної галузі країни залишається актуальною і зараз. У «Плані заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна–2020» у 2015 році», який схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 04.03.2015 р. № 213-р., передбачено напрями реформування вугільної галузі. Серед цих напрямів, поряд з оптимізацією державної підтримки галузі з метою проведення ефективної реструктуризації в напрямі ліквідації та консервації збиткових шахт і забезпеченням самоокупності видобутку вугілля, йдеться про залучення стратегічних інвесторів, скорочення до 2020 р. державної підтримки до мінімального рівня, а також спрямування державних коштів тільки на цілі водовідведення та захист навколишнього середовища шляхом розроблення відповідного закону.

У Плані заходів одним із завдань визначено також реалізацію Концепції створення системи соціальної підтримки працівників та населення територій, на яких будуть ліквідовані або законсервовані вугільні підприємства. Слід відзначити, що для реального вирішення цієї проблеми також необхідне прийняття відповідного Закону України. Про важливість цього питання свідчить розроблена експертами Центру моніторингу ринку праці (ЦМРП) у співпраці з Міністерством енергетики та вугільної промисловості за підтримки Британського посольства «Концепція реструктуризації людського капіталу вугільної галузі». Ця Концепція була представлена 19 лютого 2016 р. у м. Краматорську. У Концепції йдеться про пріоритетність затрат на створення робочих місць для працівників, які будуть вивільнятися при закритті підприємств, перед прямими компенсаційними виплатами [20]. Основний аргумент – цих виплат вистачить ненадовго, і шахтарі знову почнуть вимагати матеріальної підтримки. Тому необхідно дати їм можливість заробляти.

Цінність Концепції в тому, що вона містить програми:

- ✦ працевлаштування шахтарів на перспективні вугільні виробництва;
- ✦ перекваліфікації для роботи в інших галузях економіки;
- ✦ розвитку малого і середнього бізнесу;
- ✦ залучення інвесторів для створення індустріальних парків на місці виробництв, що закриваються.

У програмі передбачається, що інфраструктура та робочі місця наземного персоналу будуть збережені. Автори програми виступають проти ліквідації унікальної інфраструктури вугільних підприємств, вартість якої перевищує мільйони доларів США, і вважають цілком можливим залучити інвесторів для здійснення перепрофілювання нерентабельних шахт в індустріальні парки із працевлаштуванням вивільнених шахтарів.

Така думка має сенс і вимагає перегляду орієнтирів існуючих програм, стратегії розвитку вугільної галузі з виокремленням у ній розділу щодо розвитку монофункціональних міст, депресивних територій старопромислових регіонів. Сьогодні, коли багато шахт залишається на території, непідконтрольній Україні, необхідно міняти стратегію і тактику реструктуризації. Сутність необхідних заходів представлена на рис. 3.

Як альтернативні нові підходи до оптимізації видобутку вугілля (блок 5) спеціалістами пропонується розробити на регіональному рівні пілотні проекти щодо видобутку вугілля невеликими за потужністю приватними підприємствами як альтернативи «копанкам» з чітким механізмом контролю за виконанням соціальних зобов'язань, а також механізм постійного моніторингу за діяльністю таких підприємств з подальшим висновком щодо доцільності їх збереження або закриття. Дані про-

екти пропонується використовувати при розробці інвестиційних карт територій вугледобувних регіонів [21].

Також передбачається розробка пілотних проектів з використання інноваційних технологій освітлення та очищення шахтних вод (блок 6).

Отже, враховуючи необхідність реструктуризації вугільної галузі, постає питання щодо визначення базових моделей державного регулювання реструктуризації промисловості.

Відповідно до інституціонально-еволюційної теорії економіки властиві два основні рівні динаміки: рівень організаційних структур (а також їхніх взаємин) і рівень інституціональних норм і правил (рис. 4).

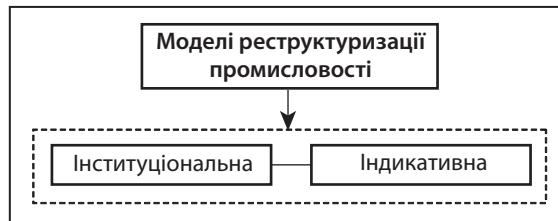

Рис. 4. Базові моделі державного регулювання реструктуризації промисловості

У роботах [22, 23] підкреслюється, що еволюційні процеси структурних й інституціональних змін взаємозалежні між собою. Так, структурні зміни в економіці вимагають створення нових інституціональних механізмів, які, у свою чергу, приводять до подальшого вдосконалення структури економіки.

Інституціональна модель визначає за найголовніше активну діяльність суб'єктів реструктуризації у двох напрямках:

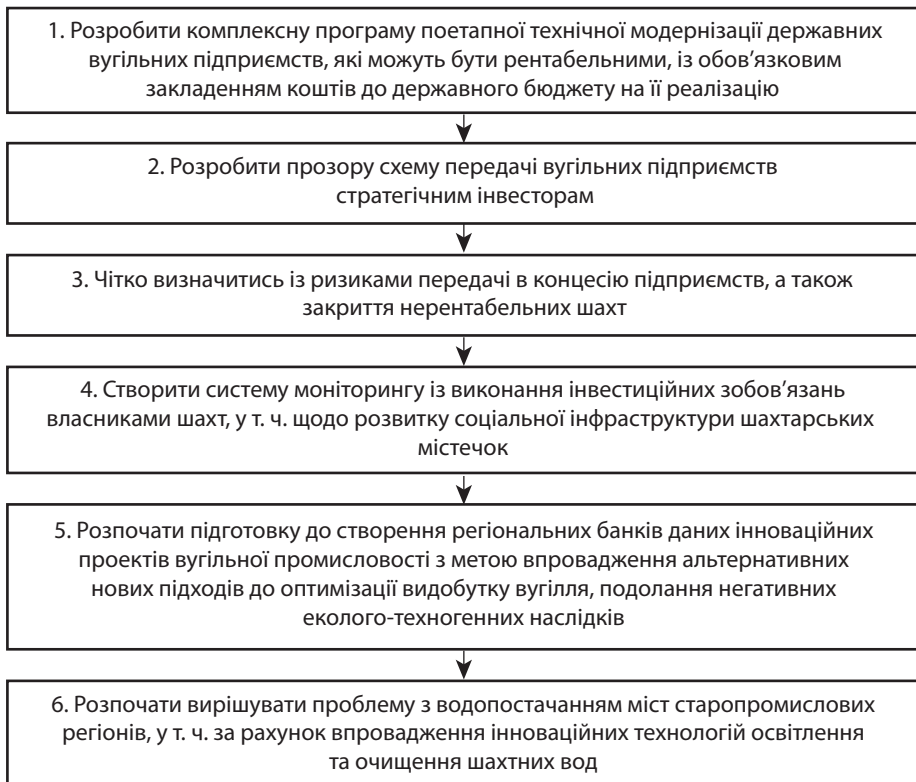

Рис. 3. Алгоритм реформування вугільної галузі

- ✦ розробка системи інституціональних правил, що забезпечуватимуть ефективну діяльність об'єктів реструктуризації у цільових напрямках;
- ✦ сприяння формуванню нових організаційних структур, науково-виробничий потенціал яких необхідно зосередити на визначених пріоритетах промислового розвитку.

Важливими умовами ефективною реалізації інституціональної моделі державного регулювання реструктуризації промисловості є такі:

- ✦ формування норм прямої дії та забезпечення пріоритетності норм даного законодавства з іншими нормами господарювання;
- ✦ розробка законодавчих актів, спрямованих на зниження рівня негативних проявів реструктуризації промисловості, пов'язаних із вивільненням працівників;
- ✦ моніторинг правозастосовної практики відносно суб'єктів реструктуризації, які мають соціальні пріоритети;
- ✦ розробка механізму відповідальності за невиконання або відхилення від прийнятих рішень щодо реструктуризації промисловості.

Індикативна модель, яка реально запускає в дію механізм відповідальності за здійснення реструктуризації, доповнює інституціональну модель. Модель, яка пропонується авторами, робить акцент на розробці системи перспективних кількісних індикаторів, що відображають цільове стратегічне бачення стану пріоритет-

них промислових сфер і галузей, а також економічних і правових регуляторів, що жорстко поєднують діяльність об'єктів реструктуризації із досягненням результативності, яка відповідає цільовому рівню.

У цій моделі робиться акцент на необхідності, по-перше, виявлення існуючих загроз, проблемних зон, а також глибини відставання від світових лідерів за якістю і конкурентоспроможністю промислової продукції; по-друге, – формування пакета стратегічних документів реструктуризації промисловості країни в поєднанні з вирішенням таких соціальних проблем, як перекваліфікація та працевлаштування вивільнених працівників; створення інвестиційних карт територій вугледобувних регіонів тощо.

Принципову схему реалізації індикативної моделі реструктуризації промисловості представлено на рис. 5.

При реалізації індикативної моделі державного регулювання реструктуризації промисловості важливим є завдання встановлення кількісних значень цільових індикаторів у рамках кожного промислового пріоритету. Рівень цих індикаторів повинен надавати загальне бачення перспективного стану національної промислової системи й вимоги щодо її розширеного відтворення на сучасній конкурентоспроможній технологічній основі.

ВИСНОВКИ

Аналіз досвіду і особливостей реструктуризації вугільної промисловості в європейських країнах показав, що цей процес був необхідною умовою для забезпечення стійкого динамічного зростання їх економік.

Рис. 5. Принципова схема реалізації індикативної моделі державного регулювання реструктуризації промисловості

Реструктуризація промисловості – це достатньо тривалий процес здійснення інституціональних, організаційних, економічних і соціальних заходів.

Найбільш вагомими для державних бюджетів європейських країн при реструктуризації були соціальні витрати на підтримку вивільнених працівників і здійснення природоохоронних заходів. У цьому контексті для проведення реструктуризації промисловості в Україні потрібні зовнішні інвестиції. Для їх надходження необхідно створити привабливий інвестиційний клімат у країні з метою заохочення іноземних компаній вкладати кошти в реструктуризацію промисловості України. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Мала гірнича енциклопедія: у 3 т./за ред. В. С. Білецького. Донецьк: Донбас, 2004. 1936 с.
2. Energy policies of IEA Countries. Belgium Review // International Energy Agency, OECD/IEA. 2009. URL: <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/name,3949,en.html>
3. Energy policies of IEA countries. United Kingdom Review // International Energy Agency, OECD/IEA. 2012. URL: <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/name,46278,en.html>
4. Energy Policies of IEA Countries. France Review // International Energy Agency, OECD/IEA. 2009. URL: <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/name,3901,en.html>
5. Energy Policies of IEA Countries. Germany Review // International Energy Agency, OECD/IEA. 2007. URL: <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/name,3724,en.html>
6. Energy Policies of IEA Countries. Poland Review // International Energy Agency, OECD/IEA. 2011. URL: <http://www.iea.org/countries/membercountries/poland/>
7. Реструктуризація промисловості в європейських країнах з переходною економікою: накопленний досвід і перспективи // Матеріали Круглого столу, краткий звіт/ООН, ЕЭК, Комітет по розвитку торгівлі, промисловості і підприємництва. Женева, Швейцарія. 2002 г. URL: <http://www.unecp.org/operact/industry/rountab.htm>
8. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку вугільної промисловості» від 07.07.2005 р. № 236-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/236-2005-p>
9. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції реформування вугільної галузі» від 14.05.2008 р. № 737-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/737-2008-p>
10. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» від 02.06.2010 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/file/docs/5/d325760.pdf?noattach=1>
11. Енергетична стратегія України на період до 2030 р. від 24.07.2013 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13>
12. Концепція Державної цільової економічної програми реформування вугільної промисловості на 2015–2020 роки. URL: <http://reforms.in.ua/ua/reform/indicator/11630>
13. Закон України «Про особливості оренди чи концесії об'єктів ПЕК, що перебувають у державній власності» від 08.07.2011 р. № 3687-17 (редакція від 06.08.2014 р.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3687-17>
14. Закон України «Про особливості приватизації вугледобувних підприємств» від 12.04.2013 № 4650-17 (редакція від 05.10.2016 р.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4650-17>
15. Офіційний сайт ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго». URL: <http://dniproenergo.ua/index.php?lang=russian>
16. Офіційний сайт ПАТ «Донбасенерго». URL: <http://www.de.com.ua/>
17. Офіційний сайт ПАТ «ДТЕК Західенерго». URL: <http://www.dtek.com/uk/our-operations/electric-power-generation/zapadenergo#.Uu-j2eWAOAc>

18. Офіційний сайт ПАТ «Центренерго». URL: <http://www.centrenergocom.ru/>

19. Офіційний сайт ТОВ «ДТЕК Східенерго». URL: <http://www.dtek.com/uk/our-operations/electric-power-generation/vostokenergo#.Uu-kluWOAc>

20. У Краматорську представили Концепцію реструктуризації людського капіталу вугільної галузі. 24.02.2016 // Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248853957&cat_id=244277212

21. Доля І. М., Кокора Н. В. Щодо сприяння модернізації вугільної промисловості в процесі структурної трансформації економіки старопромислових регіонів: аналітична записка/Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/899/>

22. Нестеренко А. Н. Экономика и институциональная теория. Москва: УРСС, 2002. 410 с.

23. Винслав Ю., Бобырев В. Принципы и модели формирования промышленной политики России. РИСК: ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. 2012. № 1. URL: <http://www.beintrend.ru/2012-10-05-06-30-44-2>

REFERENCES

- Dolia, I. M., and Kokora, N. V. "Shchodo spriannia modernizatsii vuhilnoi promyslovosti v protsesi strukturnoi transformatsii ekonomiky staropromyslovykh rehioniv: analitychna zapyska" [To promote the modernization of the coal industry in the process of structural transformation of the economy of old industrial regions: an analytical note]. <http://www.niss.gov.ua/articles/899/>
- "Energy policies of IEA Countries. Belgium Review" International Energy Agency. <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/name,3949,en.html>
- "Energy policies of IEA countries. United Kingdom Review" International Energy Agency. <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/name,46278,en.html>
- "Energy Policies of IEA Countries. France Review" International Energy Agency. <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/name,3901,en.html>
- "Energy Policies of IEA Countries. Germany Review" International Energy Agency. <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/name,3724,en.html>
- "Energy Policies of IEA Countries. Poland Review" International Energy Agency. <http://www.iea.org/countries/membercountries/poland/>
- "Kontseptsiia Derzhavnoi tsilyovoi ekonomichnoi prohramy reformuvannia vuhilnoi promyslovosti na 2015–2020 roky" [The concept of the State target economic program of reforming the coal industry for 2015–2020]. <http://reforms.in.ua/ua/reform/indicator/11630>
- [Legal Act of Ukraine] (2005). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/236-2005-p>
- [Legal Act of Ukraine] (2008). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/737-2008-p>
- [Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/file/docs/5/d325760.pdf?noattach=1>
- [Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13>
- [Legal Act of Ukraine] (2011). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3687-17>
- [Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4650-17>
- Mala hirnycha entsyklopediia* [Small mountain encyclopedia]. Donetsk: Donbas, 2004.
- Nesterenko, A. N. *Ekonomika i institutsionalnaya teoriya* [Economics and institutional theory]. Moscow: URSS, 2002.
- Ofitsiyniy sait PAT «Donbasenerho». <http://www.de.com.ua/>
- Ofitsiyniy sait PAT «DTEK Zakhidenerho». <http://www.dtek.com/uk/our-operations/electric-power-generation/zapadenergo#.Uu-j2eWAOAc>

Ofitsiyniy sait PAT «Tsentrenerho». <http://www.centrenerg.com/ru/>

Ofitsiyniy sait TOV «DTEK Skhidenerho». <http://www.dtek.com/uk/our-operations/electric-power-generation/vostokenergo#.Uu-kluWOAoc>

Ofitsiyniy sait PAT «DTEK Dniπροenerho». <http://dnipro-energo.ua/index.php?lang=russian>

“Restrukturizatsiya promyshlennosti v yevropeyskikh stranakh s perekhodnoyu ekonomikoy: nakoplennyy opyt i perspektivy” [Industrial restructuring in European transition economies: experience and prospects]. <http://www.unece.org/operact/industry/routab.htm>

“U Kramatorsku predstavlyu Kontseptsiyu restrukturyzatsii liudskoho kapitalu vuhilnoi haluzi” [In Kramatorsk introduced the Concept of human capital the restructuring of the coal industry]. Uriadoviy portal. Yedyniy veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy. http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248853957&cat_id=244277212

Vinslav, Yu., and Bobyrev, V. “Printsiipy i modeli formirovaniya promyshlennoy politiki Rossii” [Principles and models of formation of industrial policy of Russia]. RISK: resursy, informatsiya, snabzheniye, konkurentsya. <http://www.beintrend.ru/2012-10-05-06-30-44-2>

УДК 330.15:504.06

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ: ОБРАЩЕНИЕ С ОТХОДАМИ

© 2016 ГОЛЯН В. А.

УДК 330.15:504.06

Голян В. А. Экономический механизм природопользования: обращение с отходами

Обосновывается целесообразность совершенствования экономического механизма природопользования в части регулирования процессов обращения с отходами в связи с высоким уровнем ресурсоемкости производства продукции в большинстве секторов хозяйственного комплекса, а также с отсутствием необходимых стимулов для повышения эффективности утилизации вторичного сырья. Проанализирована динамика образования, утилизации и удаления отходов I–III классов опасности за период с 1994 по 2015 гг., что позволило определить взаимосвязь между экономическими циклами и основными тенденциями в обращении с отходами. Установлено, что за исследуемый период в динамике капитальных инвестиций в обращение с отходами, за исключением отдельных периодов, не наблюдалось восходящего тренда по причине отсутствия в регуляторном механизме действенных стимулов, которые побуждали бы корпоративный сектор инвестировать в проекты развития материально-технической базы и инфраструктуры хранения, утилизации, сжигания и захоронения отходов. Доказано, что магистральным направлением совершенствования экономического механизма природопользования в части формирования современного финансово-экономического инструментария обращения с отходами является расширение спецификации форм государственно-частного партнерства, с соответствующей идентификацией фискальных платежей за передачу прав во временное пользование полигонов хранения отходов.

Ключевые слова: экономический механизм природопользования, отходы, вторичное сырье, утилизация отходов, экологический налог, капитальные инвестиции, государственно-частное партнерство.

Рис.: 11. Библ.: 10.

Голян Василий Анатольевич – доктор экономических наук, профессор, заместитель директора Института экономики природопользования и устойчивого развития НАН Украины (бульв. Тараса Шевченко, 60, Киев, 01032, Украина)

E-mail: golian_v@ukr.net

УДК 330.15:504.06

Голян В. А. Економічний механізм природокористування: поводження з відходами

Обґрунтовується доцільність удосконалення економічного механізму природокористування в частині регулювання процесів поводження з відходами у зв'язку з високим рівнем ресурсомісткості виробництва продукції в більшості секторів господарського комплексу, а також з відсутністю необхідних стимулів щодо підвищення ефективності утилізації вторинної сировини. Проаналізована динаміка утворення, утилізації та видалення відходів I–III класів небезпеки за період з 1994 по 2015 рр., що дало змогу виявити взаємозв'язок між економічними циклами та основними тенденціями в поводженні з відходами. Установлено, що за досліджуваний період у динаміці капітальних інвестицій у поводження з відходами, за винятком окремих періодів, не спостерігалось висхідного тренду внаслідок відсутності в регуляторному механізмі дієвих стимулів, які спонукали б корпоративний сектор інвестувати проекти розбудови матеріально-технічної бази та інфраструктури зберігання, утилізації, спалення та захоронення відходів. Доведено, що магистральним напрямом удосконалення економічного механізму природокористування в частині формування сучасного фінансово-економічного інструментарію поводження з відходами є розширення специфікації форм державно-приватного партнерства, з відповідною ідентифікацією фінансових платежів за передачу прав у тимчасове користування полігонів зберігання відходів.

Ключові слова: економічний механізм природокористування, відходи, вторинна сировина, утилізація відходів, екологічний податок, капітальні інвестиції, державно-приватне партнерство.

Рис.: 11. Бібл.: 10.

Голян Василь Анатолійович – доктор економічних наук, професор, заступник директора Інституту економіки природокористування та сталого розвитку НАН України (бульв. Тараса Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна)

E-mail: golian_v@ukr.net

UDC 330.15:504.06

Golyan V. A. The Economic Mechanism for Nature Management: the Waste Management

The article substantiates expedience of improving the economic mechanism for nature management in the part of regulating the waste management processes in connection with the high level of resource-intensiveness of production in most sectors of the economy, as well as the lack of appropriate incentives for improved recycling of secondary raw materials. The dynamics of generation, utilization and disposal of waste of the I-III hazard classes for the period from 1994 to 2015 has been analyzed, allowing to determine the relationship between economic cycles and the main trends in the waste management. It has been found that during the studied period in the dynamics of capital investments into waste management, except for certain periods, there was no upward trend owing to lack of regulatory mechanism for efficient incentives that would encourage the corporate sector to invest into the development of material-technical base and the infrastructure for storing, recycling, incineration and landfill. It has been proven that the mainstream direction for improving the economic mechanism for nature management in the part of the formation of a contemporary financial and economic instrumentarium of waste management is extending the specification of forms of the public-private partnership, with the corresponding identification of fiscal payments for the temporary use of the landfills for storing waste.

Keywords: economic mechanism for nature management, waste, secondary raw materials, waste disposal, environmental tax, capital investments, public-private partnership.

Fig.: 11. Bibl.: 10.

Golyan Vasyil A. – D. Sc. (Economics), Professor, Deputy Director of the Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the NAS of Ukraine (60 Tarasa Shevchenka Blvd., Kyiv, 01032, Ukraine)

E-mail: golian_v@ukr.net